

samengevat.nl

NIEUW
Sluit volledig aan
op het examen-
programma

samen gevat }

havo

Maatschappijwetenschappen

ThiemeMeulenhoff

www.samengevat.nl

samen gevat }

havo

Maatschappijwetenschappen

K.M. Vossen
F.J. Oostwoud

Vormgeving: Criterium, Arnhem
Opmaak: Crius Group, Hulshout
Tekenset: DDCOM Technical Documentation & Visualization
Omslagfoto: Group of students on the streets demonstrating against climate change. Shutterstock

Over ThiemeMeulenhoff

ThiemeMeulenhoff ontwikkelt zich van educatieve uitgeverij tot een learning design company. We brengen content, leerontwerp en technologie samen. Met onze groeiende expertise, ervaring en leeroplossingen zijn we een partner voor scholen bij het vernieuwen en verbeteren van onderwijs. Zo kunnen we samen beter recht doen aan de verschillen tussen lerenden en scholen en ervoor zorgen dat leren steeds persoonlijker, effectiever en efficiënter wordt.

Samen leren vernieuwen.

www.thiememeulenhoff.nl

ISBN 978 90 06 64188 2

Tweede druk, eerste oplage, 2022

© ThiemeMeulenhoff, Amersfoort, 2022

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie (PRO), Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp (www.stichting-pro.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) dient men zich tot de uitgever te wenden. Voor meer informatie over het gebruik van muziek, film en het maken van kopieën in het onderwijs zie www.auteursrechtenonderwijs.nl.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Deze uitgave is volledig CO₂-neutraal geproduceerd.

Het voor deze uitgave gebruikte papier is voorzien van het FSC®-keurmerk.

Dit betekent dat de bosbouw op een verantwoorde wijze heeft plaatsgevonden.

Voorwoord

Beste examenkandidaat,

Voor je ligt *Samengevat*, een boek waarin de hoofd- en kernconcepten, relevante theorieën en maatschappelijke fenomenen en veranderingen verduidelijkend, kort en systematisch zijn weergegeven. Met *Samengevat* heb je een compleet overzicht van alle leerstof voor het school- en centraal examen in handen. Deze samenvatting stelt je in staat om in korte tijd grote hoeveelheden stof te herhalen en te overzien. Het biedt een overzicht van rijtjes die essentieel zijn, verduidelijkende voorbeelden en laat je zien waar samenhang te vinden is. Daarnaast levert *Samengevat* je veel verschillende leertips!

Met *Samengevat* bereid je je zelfstandig voor op het examen. De onderwerpen voor het centraal examen maatschappijwetenschappen die hierin zijn opgenomen, bevatten veel basisstof die ook in schoolexamens aan de orde komt. Het examenprogramma eist van je dat je alle kennis uit maatschappijleer ook nog paraat hebt. Er wordt op het centraal schriftelijk eindexamen niet expliciet naar gevraagd, maar het helpt wel als je bijvoorbeeld weet wat *het kabinet* is.

Gecombineerd met de *Examenbundel havo Maatschappijwetenschappen* vormt deze *Samengevat* de beste voorbereiding op je examen. De theorie vind je in *Samengevat* en je oefent met de opgaven uit de *Examenbundel*. Wil je weten welke voorbereiding het best bij jou past, dan kun je *Zeker slagen!* raadplegen. Dat boekje staat vol tips en handigheden om te leren.

Samengevat en *Examenbundel* kun je naast elke methode gebruiken.

Heb je opmerkingen? Meld het ons via vo@thiememeulenhoff.nl.

Amersfoort, juli 2022

Opmerking

Hoewel dit boek met de grootste zorg is samengesteld, kunnen auteur en uitgever geen aansprakelijkheid aanvaarden voor aanwijzingen naar aanleiding van publicaties van de overheid betreffende specifieke examenonderwerpen, de hulpmiddelen die je tijdens het examen mag gebruiken, duur en datum van je examen, et cetera.

Het is altijd raadzaam je docent of onze website www.examenbundel.nl te raadplegen voor actuele informatie die voor jouw examen van belang kan zijn.

Hoe werk je met dit boek?

Dit boekje bevat alle stof die je voor je centraal examen (CE) moet kennen. Aan de basis hiervan staat de Syllabus centraal examen 2022, uitgegeven door het College voor Toetsen en Examens (CvTE).

De stof is ingedeeld aan de hand van de domeinen/hoofdconcepten en subdomeinen/kernconcepten. Ieder concept begint met een leerschema. Dat ziet er zo uit:

Voorbeeld leerschema

Naam van hoofd-/kernconcept	
Definitie	In andere woorden
Hier vind je de definitie uit de syllabus.	Hier hebben we die inzichtelijk geformuleerd.
Maatschappelijk voorbeeld	Alledaags voorbeeld
Een maatschappelijk voorbeeld of voorbeeld uit het nieuws/politiek.	Een voorbeeld uit het leven van alledag.
Essentiële woorden	
Als het gaat om een hoofdconcept geven we een overzicht van de bijpassende kernconcepten.	

Naast het uitleggen, schematiseren en verduidelijken van de theorie geeft *Samengevat* ook leertips. Maatschappijwetenschappen staat bekend om de grote hoeveelheid lastige theorie. Een leertip ziet er zo uit:

Leertip: koppel leerstof aan alledaagse voorbeelden	Bedenk bij ieder stuk theorie een voorbeeld uit je eigen leven. Dan onthoud je ingewikkelde stof beter.
--	---

De informatie in *Samengevat* kun je niet alleen gebruiken voor het centraal examen. In principe komt deze kennis in ieder schoolexamen, in iedere praktische opdracht en in iedere toets of overhoring terug. Vraag aan je docent welke (sub)domeinen relevant zijn tijdens het leren, wellicht staat dit zelfs in het PTA van jouw school.

Leeswijzer

VOORBEELD

- voorbeelden = aangemerkt met een blokje **VOORBEELD**

KENNEN

- rijtjes die je uit je hoofd moet leren = aangemerkt met een blokje **KENNEN**
- domeinen en subdomeinen verwijzen naar de syllabus Maatschappijwetenschappen

De begrippen van ieder domein staan aan het eind op een rij bij elkaar uitgelegd. In het register vind je de begrippen nog een keer met de paginanummers, zodat je ze altijd gemakkelijk kunt opzoeken.

Veel succes bij het voorbereiden van je examen Maatschappijwetenschappen!

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Hoe werk je met dit boek?	4
1 Inleiding	7
2 Domein A: Vaardigheden	10
3 Domein B: Vorming	19
4 Domein C: Verhouding	41
5 Domein D: Binding	66
6 Domein E: Verandering	94
7 Modellen politieke besluitvorming	109
8 Leertips	115
9 Index	116

1 Inleiding

Maatschappijwetenschappen gaat over het **sociaal** en **politiek gedrag** van (groepen) mensen in de moderne tijd. Hierbij zijn **drie vraagstukken** belangrijk:

KENNEN

- Wat bindt ons? (bindingsvraagstuk)
- Wat scheidt ons? (verhoudingsvraagstuk)
- Wie zijn wij? (vormingsvraagstuk)

Verduidelijking

Hoewel de begrippen **sociaal** en **politiek gedrag** niet in de syllabus staan, zijn die twee begrippen wel essentieel. Maatschappijwetenschappen gaat namelijk (deels) over zichtbaar gedrag van mensen en hoe dat gedrag verandert door de jaren heen. Probeer tijdens het leren altijd de volgende twee vragen te stellen:

Gaat dit over sociaal of politiek gedrag?

Wat voor gedrag past bij deze theorie/kennis?

Sociaal gedrag = alle gedragingen van een individu of groep met betrekking tot een bepaalde sociale omgeving, groep of cultuur.

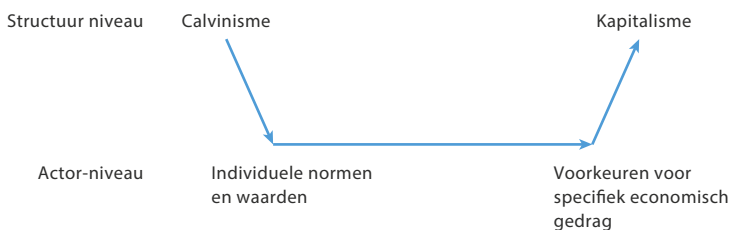
Politiek gedrag = gedragingen van een individu of groep die te maken hebben met besluitvorming, bestuur en verdeling van schaarste.

VOORBEELD

De aanwezigheid van het religieuze systeem protestantisme/calvinisme beïnvloedde de normen en waarden van de gelovigen: rationeel en hard, systematisch werken, maar niet mogen genieten van het verdiende geld. Hierdoor konden zij veel winst maken en werd er vooral geïnvesteerd in het bedrijf in plaats van in het eigen persoonlijke leven. Doordat een grote groep mensen dit gedrag liet zien ontstond kapitalisme.

Figuur 1

Actoren zijn handelende individuen en organisaties. Structuren zijn onpersoonlijke inrichtingen/de orde van de samenleving. Denk hierbij aan religie/democratie enzovoort.

Tijdens de lessen maatschappijwetenschappen beantwoordde je de drie bovenstaande hoofdvragen met het oog op maatschappelijke veranderingen (Veranderingsvraagstuk) en gebeurtenissen of contexten. We maken gebruik van abstracte concepten en begrippen, maar al deze abstracte concepten en begrippen zie je terug in je eigen leven. Individualisering houdt in dat individuen in toenemende mate zelfstandigheid op verschillende gebieden kunnen vergroten. *Concreet in ons alledaagse leven zien we dat terug doordat jongeren steeds meer zelfstandig mogen kiezen hoe zij hun vrije tijd besteden, hoewel zij deel zijn van een gezin. Jongeren kijken*

VOORBEELD

zelf, zonder andere gezinsleden, naar films en series, bepalen mee waar vakanties naartoe gaan en (steeds meer) hoe laat ze thuis moeten zijn.

In het *Hoe werk je met dit boek?* staat één leertip: koppel alle lesstof aan *alledaagse voorbeelden* en *concreet gedrag*. Daarnaast is het voor het leren belangrijk om definities in eigen woorden te kunnen verwoorden. Zo onthoud je de definitie beter. Voor het beantwoorden van examenvragen heb je vaak niet de hele definitie nodig, slechts enkele aspecten of essentiële woorden zijn bruikbaar. Arceer deze of noteer deze woorden apart tijdens het leren. Dit boek geeft voor alle hoofd- en kernconcepten hulpschema's. Deze kun je overnemen en aanvullen met eigen bruikbare voorbeelden.

Sociale instituties	
Definitie	In andere woorden
Een complex van min of meer geformaliseerde regels die het gedrag van mensen en hun onderlinge relaties reguleren.	Het gedrag van mensen en al hun (soorten) relaties is gebonden aan regels, die soms officieel vastgelegd zijn en soms niet.
Maatschappelijk voorbeeld	Alledaags voorbeeld
Een stam kent de levensverhalen van alle voorvaders vanuit de familielijn van zijn vader, tot minimaal vijf generaties terug. Toch heeft een individueel stamlid moeite om zich de levensverhalen van zijn oma te herinneren.	“Wij beginnen thuis pas met eten als iedereen aan tafel zit.”
Essentiële woorden: min of meer geformaliseerde regels, gedragsregulering, relaties	

Het leerschema wordt in *Samengevat* systematisch gebruikt. Het laat je op drie verschillende manieren leren:

- 1 Het zorgt ervoor dat je de definitie in eigen woorden zet waardoor je die beter begrijpt en onthoudt.
- 2 Het geeft voorbeelden waardoor het herkenbaar en inzichtelijk wordt.
- 3 Het knipt de definitie op in kleine stukjes (*chunking*) waardoor die beter te onthouden is.

Naast het uitleggen, schematiseren en verduidelijken van de theorie geeft *Samengevat* ook leertips. Maatschappijwetenschappen staat bekend om de grote hoeveelheid lastige theorie. Leertips zien er altijd als volgt uit:

Leertip 1 Dual coding	Veel leerlingen maken samenvattingen en/of een woordspin als zij leren. Uit onderzoek blijkt dat alleen leren door middel van woorden niet effectief genoeg is. Zorg ervoor dat je bij abstracte begrippen ook een kleine tekening maakt of dat je er een plaatje bij zoekt. Dit wordt dual coding genoemd. Het helpt je met het sneller onthouden van informatie.
--	--

Het havo centraal examen Maatschappijwetenschappen heeft betrekking op de domeinen B, C, D, E1 en E2 in combinatie met domein A.

Per domein

- 1 Beschrijving van het domein in leerschema hoofdconcept + leeropbrengsten + de theorie + belangrijke kernconcepten
- 2 Beschrijving per subdomein, indien nodig leerschema kernconcept + leeropbrengsten + de theorie (+ optioneel: leertips of verduidelijking)
- 3 Begrippenlijst

2 Domein A: Vaardigheden

Het sociaalwetenschappelijke denken wordt beschreven in domein A. Dit domein is belangrijk in het schoolexamen en tijdens het centraal schriftelijk examen in combinatie met onderdelen uit de andere domeinen.

Wetenschappers en journalisten proberen te werken op basis van de waarheid of zij proberen die te achterhalen. Ook politici proberen naar waarheid hun werk te doen. Waarheid is daarmee voor de moderne samenleving een heel belangrijk begrip. Maar hoe vindt men dan 'de' waarheid? Hiervoor zijn onderzoeksconcepten en -vaardigheden ontwikkeld. Door deze concepten en onderzoeksvaardigheden goed te gebruiken kunnen wij onderscheid maken tussen waarheid en wat we tegenwoordig *fake news* noemen.

A1 Informatievaardigheden

Leeropbrengst

Na bestuderen van dit subdomein kun je minstens:

- onderscheid maken tussen relevante en irrelevante informatie;
- bruikbaarheid van die informatie (bronnen) beoordelen;
- de (mate van) objectiviteit, van representativiteit en van betrouwbaarheid van die informatie (bronnen) vergelijken en benoemen;
- op een geordende manier conclusies trekken;
- tabellen en grafieken 'lezen' en de gegeven informatie interpreteren;
- resultaten van je onderzoek beschrijven.

Basiskennis

VOORBEELD

Informatiebronnen spreken elkaar vaak tegen. *In de zwartepietendiscussie kwam regelmatig de vraag naar boven: hoeveel mensen willen een traditionele Zwarte Piet? Het onderzoeksbureau I&O Research kwam tot de conclusie dat 55 procent van de Nederlanders dat wilde, terwijl Hart van Nederland verkondigde dat 95 procent van de Nederlandse bevolking een volledige zwarte Piet wilde. Weer andere journalisten hadden het over duizenden mensen die Zwarte Piet willen behouden of veranderen.*

Ondanks tegenstrijdige informatie moet je proberen een afweging te maken of oordeel te vellen over de objectiviteit van deze gegevens. Dit doe je door de volgende vragen te beantwoorden:

KENNEN

- 1 Zijn het absolute of relatieve cijfers?
Absoluut = 5, relatief = 5 procent of 5 van de 100
- 2 Wie is de schrijver?
Welke identiteit/belangen heeft die? Welk doel had de schrijver?
- 3 Is het artikel geschreven met een duidelijk zichtbaar verschil tussen feiten en meningen?

- 4 Hoe komt de schrijver aan zijn informatie? (Transparantie)
- 5 Heeft er hoor- en wederhoor plaatsgevonden? Dit wil zeggen: komen zowel voor- als tegenstanders aan het woord?
- 6 Zijn er verschillende bronnen?
- 7 Zijn de bronnen controleerbaar?
- 8 Geldt het getoonde beeld voor één iemand of de hele groep? (Representativiteit)

KENNEN

Al deze vragen helpen je bij het beoordelen of een bron representatief en/of betrouwbaar is. Een informatiebron is **representatief** als hij geldt voor een grotere groep, of in meer gevallen dan alleen het specifiek onderzochte. Als er een goede afspiegeling is dus. Een **betrouwbare** bron betekent juiste, kloppende informatie, die je kan controleren (o.a. door te vergelijken met andere bronnen).

In veel informatiebronnen wordt gebruikgemaakt van statistiek (en andere vormen van onderzoek). Het is belangrijk dat je die goed kunt lezen en duiden. Er wordt daarbij

KENNEN

nogal vaak gebruikgemaakt van vaktaal/afkortingen. De belangrijkste **begrippen uit de statistiek** zijn:

Respondenten	Deelnemers aan een onderzoek.
N=	Op deze manier wordt in statistiek opgeschreven hoeveel respondenten bevraagd zijn.
Absolute cijfers	Eén getal. Bijvoorbeeld in de zin 'duizend mensen vinden dat ...'.
Relatieve cijfers	Een percentage in verhouding. Bijvoorbeeld in de zin '50 procent van de Nederlandse bevolking vindt dat ...'.
Causaliteit	De verhouding tussen twee dingen of gebeurtenissen, waarbij het ene zeker de oorzaak is en het andere zeker het gevolg.
Correlatie	Als er sprake is van een samenhang tussen variabelen.
Modus	De waarneming die/het getal dat het vaakst voorkomt.
Mediaan	Het middelste getal in een rij getallen die van klein naar groot staan.
Gemiddelde	Het gemiddelde van een aantal getallen krijg je door die getallen bij elkaar op te tellen en de som te delen door het aantal opgetelde getallen.
Range	Geeft aan wat de laagste en hoogste gemeten waarden zijn.
Significantieniveau	Hoe groot de kans is dat het verband niet op toeval berust.

A2 Concept-contextbenadering

Leeropbrengst

Na het bestuderen van dit subdomein kun je minstens:

- benoemen welk kernconcept past bij welke van de vier hoofdconcepten;
- uitleggen wat het verschil is tussen een concept en een begrip.

Hoofd- en kernconcepten

Vorming	Binding
Identiteit, socialisatie, acculturatie, politieke socialisatie, cultuur, ideologie	Groepsvorming, sociale cohesie, politieke institutie, sociale institutie, representatie, representativiteit, cultuur
Verandering	Verhouding
Rationalisering, staatsvorming, democratisering, institutionalisering, individualisering, globalisering	Samenwerking, conflict, macht, gezag, sociale (on)gelijkheid

De uitleg van alle hoofd- en kernconcepten vind je in de hoofdstukken *Vorming* (p. 19), *Binding* (p. 66), *Verhouding* (p. 41) en *Verandering* (p. 94). Zorg ervoor dat je voordat je aan deze hoofdstukken begint, weet welke kernconcepten daar belangrijk zijn.

Verduidelijking

Wat is het verschil tussen een **begrip** en een **concept**?

Begrippen verwijzen naar zaken die direct waarneembaar zijn, zoals een tafel, een seizoen en/of een boek. Daarnaast zijn de definities veelal éénduidig (lees: begrijpelijk en simpel) en is hierover weinig tot geen discussie. De meeste mensen accepteren de beschrijving. In heel Nederland begrijpen we wat er wordt bedoeld met de begroeting 'Hallo'.

Daartegenover staan concepten. **Concepten** zijn niet direct waarneembaar. Je kunt werkelijk tegen een tafel (begrip) aanlopen, maar sociale ongelijkheid vasthouden is onmogelijk. Er zijn nu mensen die denken: Jawel hoor, ik kan iemand die verhongert, aanraken. Dat klopt, maar niet iedereen is het ermee eens dat iemand verhongert vanwege sociale ongelijkheid. Wellicht ervaart iemand de ongelijke verdeling van voedsel (schaarste) als het gevolg van een goddelijke orde, maar dat heeft dan niets te maken met verschillen tussen al dan niet aangeboren eigenschappen.

Samenvattend, concepten zijn:

- niet direct waarneembaar, maar verwijzen wel naar de (sociale) werkelijkheid;
- hebben geen eenduidige definitie/ze zijn niet simpel gedefinieerd (ze bestaan uit verschillende delen, aspecten en hulpbegrippen);
- onderhevig aan discussie over wat precies de definitie is.

Concepten worden vaak vergeleken met gereedschappen: ze helpen ons om sociaal/politiek gedrag en de maatschappij als geheel beter te begrijpen. Dankzij concepten kunnen we verbanden, ontwikkelingen en problemen waarnemen, analyseren en begrijpen. Stel, we kenden het concept 'sociale ongelijkheid' of een variant daarop niet, dan wordt verhongering als een gegeven of als een feit ervaren en geaccepteerd als 'iets dat is nou eenmaal zo is'.

De definities van concepten bevatten bepaalde relaties: de aspecten, hulpbegrippen en andere delen hebben met elkaar te maken. Er zijn bij maatschappijwetenschappen drie verschillende relaties¹ in de definities waar te nemen. Let op: je hoeft dit niet uit je hoofd te leren, gebruik dit om de definities van de kernconcepten beter te leren begrijpen. Teken bijvoorbeeld oorzaak-gevolgschema's, doel-middelverbanden en opsommingstekens per definitie uit (zie voor een voorbeeld pagina 40: sociale ongelijkheid):

- oorzaak-gevolgrelatie;
Oorzaak: leren; Gevolg: beter cijfer.
- doel-middelrelatie;
Doel: erbij willen horen; Middel: ander gedrag.
- uitgebreide opsomming.

VOORBEELD

VOORBEELD

Oorzaak-gevolgrelatie	Doel-middelrelatie	Uitgebreide opsomming
Ideologie	(Politieke) socialisatie (de middelen worden opgesomd)	Identiteit
Sociale ongelijkheid	Macht	Cultuur
Groepsvorming	Samenwerking	Sociale cohesie
Sociale institutie / politieke institutie	Conflict	Representatie
Institutionalisering	Rationalisering	Representativiteit
	Democratisering	Individualisering
	Staatsvorming	Globalisering
	Acculturatie	

Het concept *gezag* staat hier niet tussen, omdat het concept dermate kort is gedefinieerd dat niet een van deze relaties zichtbaar is.

Leertip 2 T-schema

Concepten leer je het best aan de hand van voorbeelden. Maak voor jezelf een lijst met teksten, quotes, foto's, films, enzovoort die volgens jou passen bij het hoofd- of kernconcept. Als je uiteindelijk een goedgevulde lijst hebt, ga je een scheiding aanbrengen tussen voorbeelden en non-voorbeelden. Waar moet je op letten tijdens de het scheiden? Herken je een aspect van de definitie in je voorbeeld? De quote: 'Kennis is macht, althans als men een kennis is van de machtigen', van de Nederlandse journalist van den Berghe lijkt te verwijzen naar het kernconcept *macht*: het vermogen om hulpbronnen in te zetten om bepaalde doelstellingen te bereiken en de handelingsmogelijkheden van anderen te beperken of te vergroten. Van den Berghe verwijst hierin naar het feit dat kennissen (vorm van een hulpbron) ervoor zorgen dat je invloed krijgt. Hierdoor is het een voorbeeld van macht.

Macht

Voorbeeld

Kennis is macht,
althans als men een
kennis is van de
machtigen.

Non-voorbeeld

Haat komt uit het hart,
verachting uit het hoofd;
en geen van beide gevoelens
hebben wij geheel in onze macht.

1 van Kesteren, C. (2019). *Leren denken met concepten uit het maatschappijwetenschappenprogramma*. <https://nvlm.nl/wp-content/uploads/2020/06/onderzoeksdossier-Christiaan-van-Kesteren.pdf>

Leertip 3
Associëren

Let op: doe dit pas als je alles goed kent!

Alle hoofd- en kernconcepten hebben met elkaar te maken. Socialisatie en cultuur hebben bijvoorbeeld met elkaar te maken doordat *opvattingen* (cultuur) worden *overgedragen* dankzij *vormen van omgang met anderen* (socialisatie). Probeer voor alle hoofd- en kernconcepten uit te leggen wat zij met elkaar te maken hebben, wat de verbanden zijn.

- 1 Leg eerst uit wat alle kernconcepten van het hoofdconcept *Vorming* met elkaar te maken hebben én wat zij met het hoofdconcept te maken hebben.
- 2 Probeer dit vervolgens ook voor de andere hoofdconcepten.
- 3 Tot slot doe je dit tussen álle verschillende hoofd- en kernconcepten (bijvoorbeeld rationalisering en samenwerking).

A3 Onderzoeksvaardigheden

Leeropbrengst

Na bestuderen van dit subdomein kun je minstens:

- benoemen wat variabelen en indicatoren zijn;
- het verschil tussen causaliteit en correlatie herkennen en benoemen;
- bronnen beoordelen op betrouwbaarheid, validiteit en representativiteit;
- de verschillende fases van een onderzoek benoemen;
- zelf een hoofdvraag en hypothese formuleren;
- onderzoeksmethoden of ‘meetinstrumenten’ van de sociale en politieke wetenschappen benoemen.

Onderzoekseisen

In het noorden van Duitsland zijn de volgende variabelen waargenomen: hoe meer ooievaars werden gespot, des te hoger het aantal geboorten in de regio. Vanuit onder andere deze waarnemingen kwam het volksgeloof dat kinderen werden gebracht door de ooievaar. Een ogenschijnlijk logische verklaring, er zijn echter diverse interveniërende variabelen die deze waarneming beter verklaren: schoon milieu, het aantal schoorstenen in de regio of plaats (platteland heeft zowel grotere gezinnen als meer ooievaars).

Wetenschappelijk onderzoek probeert dit soort conclusies te weerleggen of te bevestigen door middel van diverse onderzoeksmethoden en aan de hand van onderzoekseisen.

In de sociale wetenschappen kunnen bijna alle kenmerken waar mensen, culturen of samenlevingen van elkaar verschillen worden opgevat als variabelen. Variabelen kunnen variëren, wisselen, veranderen. Neem bijvoorbeeld de variabele ‘geslacht’. Deze variabele kan uiteenvallen in de opties man, vrouw, geslachtloos en hermafrodiet.

KENNEN Er zijn drie belangrijke soorten variabelen: **onafhankelijke, afhankelijke en interveniërende variabelen**. De onafhankelijke variabele is de oorzaak van de afhankelijke variabele (Ezelsbruggetje: onafhankelijk en oorzaak beginnen beide met de O). *Kou (onafhankelijke variabele) leidt tot bevriezing van water (afhankelijke variabele). Anders gezegd: Het verband tussen kou en bevriezing van water is causaal, kou is de oorzaak van bevriezing. Causaliteit betekent oorzakelijk verband.*

VOORBEELD

Uit het voorbeeld van de ooievaars zie je dat er verschillende variabelen op elkaar kunnen inspelen. In de Verenigde Staten is het volgende verband gevonden: etniciteit (afkomst) heeft invloed op de kans dat je een universiteitsdiploma haalt. Het is alleen niet wetenschappelijk correct om te stellen dat je afkomst bepalend is voor de

examenbundel >

havo **Nederlands**
havo **Engels**
havo **Duits**
havo **Frans**
havo **Economie**
havo **Bedrijfseconomie**
havo **Maatschappijwetenschappen**
havo **Geschiedenis**
havo **Aardrijkskunde**
havo **Wiskunde A**
havo **Wiskunde B**
havo **Scheikunde**
havo **Biologie**
havo **Natuurkunde**

samengevat }

havo **Economie**
havo **Bedrijfseconomie**
havo **Maatschappijwetenschappen**
havo **Geschiedenis**
havo **Aardrijkskunde**
havo **Wiskunde A**
havo **Wiskunde B**
havo **Scheikunde**
havo **Biologie**
havo **Natuurkunde**
havo/vwo **Nederlands 3F/4F**
havo/vwo **Rekenen 3F**

Tips, tricks en informatie die jou helpen bij het slagen voor je eindexamen vind je op examenbundel.nl! Nog meer kans op slagen? Volg ons ook op social media. #geenexamenstress

examenidoom + examenbundel + samengevat + zeker slagen! = #geenexamenstress

examenidoom

havo **Engels**
havo **Duits**
havo **Frans**

zeker slagen !

voor vmbo, havo én vwo

